
Etikos reikšmė Alberto Schweitzerio kultūros filosofijai

Antanas Andrijauskas

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2600 Vilnius*

Straipsnyje analizuojama etiniai Alberto Schweitzerio kultūros filosofijos aspektai. Ypač daug dėmesio skiriama Vakarų civilizacijos krizės apmąstymui ir pagrindinių indų, kinų ir Vakarų filosofinių idėjų transformacijai jo „pagarbos gyvenimui“ kupinoje etinio humanizmo koncepcijoje.

Raktažodžiai: kultūros filosofija, kultūrologija, civilizacija, kultūra, etika, humanizmas

Vakarų civilizacijos saulėlydžio ir moralinių vertybių krizei apmąstyti daug dėmesio skyrė Albertas Schweitzeris (1875–1965), kurio, kaip ir daugelio A. Schopenhauerio bei F. Nietzsche's sekėjų, koncepcija siejo Rytų ir Vakarų mąstymo tradicijas. Jis perėmė pagrindinius F. Nietzsche's civilizacijos kritikos leitmotyvus ir suteikė jiems etinį pobūdį. Svarbiausiu savo kultūros filosofijos tikslu A. Schweitzeris laikė pozityvios Vakarų civilizacijos vertybių pervertinimo programos ir didžiai asmeninės moralios žmogaus pozicijos įtvirtinimą. Iš čia kilo indų ir kinų filosofijai būdingas požiūris į „pagarbą gyvenimui“ bei moralinį asmenybės tobulėjimą, kaip pagrindines autentiškos kultūros atgimimo prielaidas. „Aš nežinau, ar yra kitas žmogus, – rašė A. Einšteinas, – kuriame taip idealiai derintųsi gėris ir potraukis grožiui <...>. Jis ne pamokslavo, ne įtikinėjo ir ne svajojo, kad jo veiksmai taps pavyzdžiu ir paguoda daugeliui. Tiesiog jis veikė, skatinamas vidinės būtinybės“ [4: 3–4]. A. Schweitzeris išgarsėjo kaip įtakingas kultūros filosofas, humanistas, teologas, rašytojas, muzikologas bei puikus vargonininkas. Tarptautinį pripažinimą jam pelnė nuoseklus nonkonformizmas, žodžio ir veiksmo vienovė, protestas prieš racionalaus proto kultą, bet kokį žmogaus pažeminimą, natūralaus gyvenimo aukštinimas. Jam buvo skirtos Johanno Wolfgango Goethe's (1932) ir Nobelio taikos (1952) premijos.

A. Schweitzeris kilo iš garsios Elzaso pastorių ir vargonininkų šeimos. Jo tėvo brolis Ogiustas buvo žymus germanistas Sorbonos profesorius, o Alberto pusseserė – J. P. Sartre'o motina. Nuo vaikystės jis daug dėmesio skyrė muzikavimui vargonais ir fortepijonu, mokykloje domėjosi religijos istorija, filosofija, literatūra. Nuo 1893 m. studijavo teologiją, filosofiją, muzikos suvokimo psichologiją Strasbūro, Sorbonos ir Berlyno universitetuose, kur klausė neokantinės Ba-

deno mokyklos lyderio W. Windelbando, filosofijos istoriko F. Paulseno ir žymaus kultūros filosofo G. Simelio paskaitas. Nuo 1893 m. jis reguliariai vyko į Paryžių, kur ėmė pasaulinio garso vargonininko, kompozitoriaus, muzikos kritiko Ch. M. Widoro, dėsciusio tik geriausiems Paryžiaus konservatorijos studentams, pamokas, kurios ilgainiui virto artima draugyste, trukusia daugiau nei keturis dešimtmečius – iki Widoro mirties 1937 m.

1899 m. A. Schweitzeris apgynė ir išleido disertaciją *Die Religionsphilosophie Kants* („Kanto religijos filosofija“), o 1901 m. paskelbė dvi komunijos problemai ir mesianizmui skirtas teologines knygas. Netrukus jis pasinėrė į muzikologijos studijas ir 1905 m. paskelbė stambų veikalą *J. S. Bach, le musicien-poète* (J. S. Bachas muzikas-poetas“), kuris išgarsino autorį ir greit buvo išverstas į kitas kalbas. 1906 m. Strasbūro universiteto docentas, keturių knygų autorius vėl sėdo į studentų suolą studijuoti medicinos. Įgijęs gydytojo diplomą ir 1913 m. apgynęs medicinos daktaro disertaciją, jis pasišventė gydytojo misionieriaus darbui ir išvyko į mažytį Afrikos kaimelį Lamberene.

„Aš palikau dėstymą Strasbūro universitete, vargonavimą ir literatūrą dėl gydytojo darbo ekvatorinėje Afrikoje. Kaip aš apsisprendžiau? Apie fizinėse kančiose gūdžiuose miškuose gyvenančius čiabuvius aš skaičiau ir girdėjau iš misionierių. Kuo daugiau apie tai mažiau, tuo nesuprantamiau man atrodė, kad mus, europiečius, taip menkai domina tas didis humanistinis uždavinys, kurį kelia šios tolimos šalys“ [5: 9]. Išvykimas į Afrikos džiungles buvo protestas prieš veidmainišką ir amoralią kolonijinę Vakarų šalių politiką ir kartu mąstymo bei gyvenimo vieningumo principų įgyvendinimas asmeniniais veiksmais ir darbais. Kalbėdamasis su N. Cousins, jis iš-

sakė savo *credo*: „Privalau siekti, kad mano gyvenimas ir darbas patvirtintų tai, kuo aš tikiu“ [1: 191]. Už įvairius knygos apie Bachą leidimus, vertimus ir vargonavimo koncertus gautus honorarus A. Schweitzeris pastatė raupsais sergantiems ligoninę Lambere, kur, išskyrus keliones į Europą, nugyveno likusį gyvenimą. Čia rašė knygas, straipsnius, skelbė humanistines idėjas.

A. Schweitzerį nuo jaunystės, skaitant krikščioniškųjų misionierių ir L. Tolstojaus kūrinius, jaudino etinis kultūros turinys. Nepasitikėjimas racionali protu suartino jį su A. Schopenhaueriu ir F. Nietzsche. Jų orientalistiniai motyvai skatino domėtis indų ir kinų mąstytojais, kuriuos A. Schweitzeris skelbė tikraisiais savo pirmtakais, išplėtojusiais individualios ir socialinės dvasinio tobulėjimo etikos principus. A. Schweitzerio kultūros filosofijai turėjo įtaką krikščioniškųjų, I. Kanto, J. Goethe's, W. Dilthey'aus bei indų mąstytojų R. Tagore, M. Gandhi idėjos. Jis prisipažįsta, kad jaunystėje dėmesį indų mąstysenai sužadino A. Schopenhaueris [3: 8]. Rytų filosofija ir religinės sistemos ilgainiui tapo specialūs A. Schweitzerio tyrinėjimų objektai. Klasikiniai indų filosofijos, budizmo, hinduizmo, konfucianizmo, daoizmo tekstai, ypač *Laozi* ir *Zhuangzi*, buvo mėgstamos jo knygos. Šio humanisto veikaluose *Christentum und die Weltreligionen* („Krikščionybė ir pasaulinės religijos“, 1924), *Aus meinem Leben und Denken* („Iš mano gyvenimo ir apmąstymų“, 1931), *Die Weltanschauung der indischen Denker* („Indų mąstytojų pasaulėžiūra“, 1935), *Le problème de l'éthique dans l'évolution de la pensée humaine* („Etinė problema žmonijos mąstymo raidoje“, 1952) gausu aliuzijų į indų ir kinų mąstytojų mintis.

A. Schweitzeris rašo, kad jo susidomėjimą Rytų tautų filosofija skatino ieškojimai atsakymo į dvi pamatinės jį jaudinusias problemas: 1) gyvenimo neigimo ar teigimo ir 2) etikos vietos civilizuoatame pasaulyje [3: 5]. Atsakymo į šias svarbias nūdienos kultūros problemas, mokslininko nuomone, būtina ieškoti ne tik Vakarų, bet ir senesnėse Rytų tautų filosofijos tradicijose. Gilinimasis į indų ir kinų filosofijos idėjų pasaulį padėjo A. Schweitzeriui suvokti, kad autentiškos būties ieškantis žmogus privalo „savo gyvenimą paversti pagrindiniu savo filosofijos argumentu“.

Indų filosofijoje A. Schweitzerį žavi glaudus mąstymo, būties ir etinių principų sąryšis. Pagrindinis sakralinės hinduistų knygos *Bhagawatgitos* privalumas jam yra etinės prigimties dvasinio asmenybės tobulėjimo iškėlimas. Iš kito senovės indų filosofijos teksto *Dhammapados* jis perėmė savo etikos principą, kad „mokinio ir tiesos santykiuose nėra vietos jokiems religiniams autoritetams“. Budizmo filosofija mąstytojui artima vidinio išsilaisvinimo, aukščiausios Būties buvimo, aktyvaus gėrio sklaidos idėjomis, mo-

kymais, kad dievas slypi pačiame žmoguje ir jis privalo savyje talpinti visą pasaulį [3: 73–74].

A. Schweitzeris itin vertino kinų filosofiją, nes ji sukūrė vientisą kupiną didžios prasmės etinę pasaulėžiūrą, pabrėžiančią žmogaus vieningumą su jį supančiu pasauliu ir iškėlė dvasinio asmenybės tobulėjimo svarbą. „Niekur pasaulio ir gyvenimo teigimo problema pati savaime ir santykyje su etika nebuvo įkūnyta tokia elementariausia ir visa aprėpiančia forma, kaip kinų mąstymo tradicijoje. Laozi, Zhuangzi, Konfucijus, Mengzi, Lezi ir kiti mąstytojai gvildena pasaulėžiūrinės problemas, kurias kamuodamasis mėgina išspręsti Vakarų mąstymas <...> Polemizuodami su jais mes polemizuojame su savimi“ [6: 85–86].

Laozi aforizmus A. Schweitzeris mėgo garsiai cituoti ir komentuoti. Mokslininką žavėjo daoizmo pradininko dialektinio mąstymo stilius, meilės žmogų supančiam pasauliui ir gamtai aukštėjimas, gyvenimo ir mirties filosofija. Daoistinių *wu wei* („ne-veikla“) mokymą jis aiškino kaip aukščiausią dvasinės veiklos principą, kuriam svetimas išorinis aktyvumas ir dorybingumas. Priešingai Vakaruose vyravusiems požiūriams mokslininkas regėjo glaudesnę krikščionybės ryšį su pamatiniais daoizmo mokymais nei su brahmanizmo ir budizmo filosofija.

A. Schweitzerio kultūros filosofijos koncepcija atsirado kaip ilgų apmąstymų apie Vakarų civilizacijos moralinių vertybių krizę rezultatas. Ji formavosi pamažu ir išgyveno esmines metamorfozes. Užomazgos išryškėjo, anot paties autoriaus, 1900 m. pradėtoje rašyti, tačiau pirmosios kelionės į Afriką metu (1914–1917) pataisytoje ir tik 1923 m. paskelbtoje kultūros filosofijos studijoje *Kulturphilosophie*, I. *Verfall und Wiederaufbau der Kultur* („Kultūros filosofija, I. Kultūros nuosmukis ir atgimimas“). Joje apmąstomos Vakarų moderniosios civilizacijos humanistinių idealų ir kultūros nuosmukio priežastys. Vėliau mokslininko koncepcijoje stiprėjo etiniai motyvai, kuriuos nagrinėjo knygoje *Kulturphilosophie*, II. *Kultur und Ethik* („Kultūros filosofija, II. Kultūra ir etika“, 1923). Trečiasis koncepcijos evoliucijos tarpsnis siejosi su „pagarbos gyvenimui“ teorija, kurioje išryškėjo daoizmo, džainizmo, „gyvenimo filosofijos“ idėjų įtaka. Jis svajojo užbaigti ketvirtą, sumuojančią, savo kultūros filosofijos sistemos dalį ir įvairiais aspektais apžvelgti „kultūringos valstybės“ modelio problemas. Tačiau ši projekto dalis liko neįgyvendinta.

Pirmoji A. Schweitzerio kultūros filosofijos studija kupina amžiaus pradžiai būdingų apokaliptinių ir istoriosofinių idėjų. Savo metą jis traktavo kaip visuotinio kultūros nuosmukio tarpsnį, kuriame ryškėja grėsmingos krizės požymiai. Katastrofiškos dvasinių vertybių niveliacijos priežasčių autorius ieškojo ne kare, kuris yra tik gilesnės krizės apraiška, o Vakarų civilizacijos gelmėse. Čia nuo XIX a. vidurio pastebima pamatinių dvasinių ir ypač etinių vertybių

erozija, išgalėjęs šaltas racionalizmas ir pesimizmas. „Mes, – konstatuoja A. Schweitzeris, – išklydome iš pagrindinio kultūros raidos kelio, nes nesusimąstome apie likimą to, ką galime pavadinti kultūra. <...> Dėl to peržengėme šimtmečio slenkstį, sukūrę nepajudinamus fantastinius vaizdinius apie save. Tai, kas tuomet buvo rašoma apie mūsų kultūrą, stiprino mūsų naivų tikėjimą jos verte. Į tą, kuris išreikšdavo abejones, žvelgdavo stebėdamiesi. <...> Tačiau dabar jau visiems akivaizdu, kad kultūros susinaikinimas vyksta visu spartumu. Netgi tai, kas dar iš jos išliko, nepatikima“ [6: 44].

Vakarų civilizacijos krizės požymius A. Schweitzeris įžvelgė jau XIX a. vidurio racionalizmo ir optimizmo krizėje. Tęsdamas F. Nietzsche's kultūros filosofijos tradiciją, jis kritikavo socialinį pesimizmą, siekė įtvirtinti optimistinę pasaulėžiūrą ir pateikti pozityvią Vakarų civilizacijos krizės įveikimo programą. Pesimizmas, simbolizuojantis gyvenimo jausmo nuosmukį, A. Schweitzerio nuomone, kėlė grėsmę kultūrai, nes paralyžiavo kūrybines žmogaus jėgas, griovė etinius kultūros pamatus.

Atsakomybę dėl Vakarų civilizacijoje išgalėjusios dvasinės krizės A. Schweitzeris priskyrė irgi racionalistinei filosofijai, kuri išliko savo sukurtų iliuzijų vergijoje. Ji nepajėgė sukurti optimistinės pasaulėžiūros, surasti joje idealų, puoselėjančių gyvybingą kultūros dvasią, neragina žmonių kovoti dėl tų idealų, kuriais remiasi kultūra. Filosofija domėjosi viskuo, tik ne kultūra, ji tuščiai eikvojo energiją kurdama įvairias visuotines pasaulėžiūrų sistemas, tikėdama, kad jos padės išspręsti aktualias žmogaus būties ir kultūros problemas. Ji taip menkai domėjosi kultūros problemomis, kad net nepastebėjo, kaip ilgai nuslydo į nekultūringumo būseną.

Dėl to filosofija, kuri šimtmečiais formavo visuotinį požiūrį į pasaulį, kultūrą, žmogų, virto nukaršusiu pensininku, perrinkinėjančiu ir rūšiuojančiu tai, ką pavyko išsaugoti. Todėl nūdienos filosofijoje išgalėjo smulkių, antraeilių dalykų knibinėjimas, tarnavimas pozityviems mokslams arba begalinė filosofijos istorijos tekstų reinterpretacija. Filosofiją apleido kūrybinė dvasia. Ji virto negyva filosofija, kuriai nebūdingas autentiškas mąstymas, reagavimas į aktualias žmogaus būties problemas.

Pastaruosius šimtmečius Vakaruose skelbiamas racionalizmas atskleidė savo ambicijų naivumą ir bejėgiškumą, vis labiau aiškėjo, kad jis negali tapti gyvybinga filosofija, nes užsisklendė savo cechiniuose žaidimuose, metakalboje. Jos bejėgiškumas skatino apatiją bet kokiam visuomenei prieinamam filosofavimo būdai. Mąstytojas kalba apie Vakarų civilizacijos dvasinį bankrotą, pakertantį tikėjimą protu ir „skatinantį nepasitikėjimą mąstymu“ [2: 214].

Būdamas vienas iš elzasiečių, kuriuos į kariuomenę, remiantis patriotiniais tautinių interesų gyni-

mo šūkais, tuo pačiu metu į žūtbūtinę kovą šaukė tarpusavyje kariaujančių Vokietijos ir Prancūzijos vyriausybės, laikančios Elzasą neatsiejamomis savų valstybių dalimis, A. Schweitzeris daug blaiviau nei daugelis jo amžininkų žvelgė į imperialistinių valstybių nacionalizmo ideologiją, visiškai nepaisančią negausių tautų ir etninių grupių interesų. Stebėdamas Pirmojo pasaulinio karo draskomą Europą, jis teisingai pažymi, kad dvasinė krizė sudaro palankias sąlygas vežėti nacionalistinei idėjai, kuri skatina atgrasių antikultūros apraiškų sklaidą.

Mokslininkas demaskuoja egoistinę, kupiną entuziazmo ir dogmatiskumo nacionalizmo ideologiją, kuri, prisidengdama savitumo, tautinių idealų ir interesų gynimo skraiste, siekia merkantilių teritorinių ir ekonominių tikslų. „Pretenzijos į tautinės kultūros savitumą tuo pavidalu, kuriuo jos pateikiamos dabar, yra liguistas reiškinys, paaiškinamas tuo, kad kultūringos tautos prarado sveiką prigimtį ir vadovaujasi ne instinktais, o teorijomis. <...> Apie dvasinius rasių skirtumus tiek daug tuščiažodžiaujama, kad šie plepalai veikia kaip įkyri idėja, o savitumo gynimas virsta pretenzinga liga“ [7: 62]. Jis teisingai pažymi, kad tautinė idėja imperialistinių prieštaravimų draskomoje Europoje yra patogi žmonių mulkinimo ir visiškai merkantilių interesų įgyvendinimo priemonė, kuria naudojasi konkuruojančių dėl įtakos, ekonominių, politinių interesų valstybių lyderiai.

A. Schweitzeris konstatuoja kultūros ir civilizacijos sąvokų nuvertėjimą šiuolaikinėje Vakarų kultūroje, kurioje pamirštamas su jomis susijęs etinis turinys. Jis priminė, kad materialiniai ir techniniai laimėjimai tėra tik viena civilizacijos pusė ir tai dar nėra „kultūra“ tiesiogine šio žodžio prasme, nes bet kuris civilizacijos raidos vienpusiškumas deformuoja žmogaus dvasią, griauna etinės kultūros pamatus. Šiuolaikinio žmogaus sugebėjimas suvokti kultūros reikšmę ir veikti dėl jos interesų yra pakirstas.

Konstatuodamas katastrofišką kultūros nuosmukį, A. Schweitzeris teigė, kad ši krizė peržengė geografines Vakarų civilizacijos ribas ir dėl pagausėjusių tarpkultūrinių ryšių virto pasauline krize. Jis netikėjo, kad žlugus vakarietiškejai kultūrai išsiskleis nauja kitos rasės kultūra. „Žemės rutulyje jau nebeliko nepalietusių ir potencialiai gabių tautų, kurios ateityje galėtų mus pakeisti kaip dvasinio gyvenimo lyderiai. Mes žinome visas Žemėje gyvenančias tautas. Tarp jų nėra nė vienos, kuri jau nesusijusi su mūsų kultūra ta prasme, kad jos likimas jau nebūtų nulemtas mūsų likimo. Visos jos – talentingos ir negabios, tolimos ir artimos – jaučia mūsų kultūros nekultūringumo jėgų poveikį. Visos jos serga mūsų liga ir tik kartu su mumis gali pasveikti“ [7: 69].

A. Schweitzeris skelbė naujos pasaulėžiūros, tikro visų pasaulio tautų ir rasių interesus atitinkančio humanizmo būtinybę. Jis konstatuoja Vakaruose vy-

raujančių neeuropietiškujų mąstymo tradicijų ignoravimą, nesuvokimą jų svarbos žmonijos ateičiai, teigia, kad kiekviena iš jų atskirai paimta yra nepilna ir nepakankama [3: 7, 11, 189]. Lygindamas indų ir Vakarų mąstymo tradicijas, esminį skirtumą jis regi pirmajai būdingame gyvenimo ir pasaulio neigime, o antrajai – teigime. Kitą svarbų skirtumą lemia monistinis bei mistinis Indijos ir dualistinis bei racionalistinis vakarietiškos mąstysenos pobūdis [3: 16–17]. Nauja pasaulinė filosofija, jo nuomone, atsiranda ne tiek iš europinio ir neeuropinio mąstymo priešpriešos, kiek iš paprasto ir nepaprasto mąstymo skirtumų.

Išeitį iš krizės antroje kultūros filosofijos knygoje „Kultūra ir etika“ mokslininkas siejo ne su pasaulėžiūros nuostatas formuojančiomis filosofija ir religija, su etika, kuri kaip priešpriešą visuotiniam socialiniam pradui iškėlė individualaus humanistinio gėrio ir pagarbos gyvenimui primatą. Tokios perspektyvos pasaulį ir gyvenimą teigiančios etikos principus jis aptiko senovės Kinijoje, kurios mąstytojai visapusiškai išplėtojo asmenybės dvasinio tobulėjimo principus ir sukūrė gyvenimą teigiančią etiką. Ir priešingai, gyvenimą neigiančios etikos ištakų jis rado senovės Indijoje. Vakarų civilizacijos istorijoje šios dvi pakraipos nuolatos kovojo tarpusavyje. A. Schopenhaueris ir F. Nietzsche tapo tais didžiais Vakarų mąstytojais moralistais, kurie į Vakarų kultūrą perkėlė etinius senovės kinų ir indų požūrius. Indų etikos pesimizmas išsiskleidė A. Schopenhauerio gyvenimo neigimo etikoje, o kinų optimizmas – F. Nietzsche's gyvenimo prasmę teigiančioje koncepcijoje.

Lemtinga Vakarų filosofinės minties raidos nesėkmė A. Schweitzeris laiko tai, kad abu reikšmingiausi XIX a. antrosios pusės mąstytojai moralistai A. Schopenhaueris ir F. Nietzsche plėtojo išimtinai individualistinę etiką, kuria remiantis negalėjo būti sukurta veiksminga socialinė etika. Todėl netgi vertingiausios šių mąstytojų idėjos nepajėgė sustabdyti filosofijos demoralizavimo. Pagrindinis jų etikos privalumas, mokslininko nuomone, ne pasidavimas abstrakčioms kosminėms spekuliacijoms, o siejimas su valia gyventi. „A. Schopenhauerio valia gyventi, – rašė jis, – tampa etine tik tuomet, kai ji kreipiasi į pasaulio ir gyvenimo paneigimą, o F. Nietzsche's, kai ji skelbia pasaulio ir gyvenimo teigimą“ [6: 177].

Viskas, kas buvo dvasinga, Vakarų civilizacijoje slegiama materializmo ir merkantilizmo, nykaus stereotipinio mąstymo. Technikos plėtotė skatino siaurą specializaciją, kenkė natūraliems žmogaus ir jį supančio gamtos pasaulio ryšiams. Norėdamas vaizdžiai pailiustruoti pragaištingas kultūros mišinizacijos pasekmes, A. Schweitzeris pasitelkė Zhuangzi sakmę, kurioje pasakojama, kad Konfucijaus mokinys, išvydęs sodininką, nuolatos semiantį iš šulinio sunkų kibirą daržams laistyti, pasiūlė darbui palengvinti pasinaudoti svirtiniu mechanizmu. Į šį siūlymą sodinin-

kas daoizmo išpažinėjas atsakė, kad „jei žmogus pasitelkia mašiną, tai jis ir visus savo reikalus pradeda atlikti kaip mašina. Tas, kuris savo reikalus atlieka kaip mašina, susikuria mašininę širdį. Jame plakanti mašininė širdis visiems laikams praranda gryną paprastumą“. Taip metaforiškai mokslininkas apeliavo į pragaištingą Vakarų civilizacijos mašinizacijos poveikį asmenybei ir kultūrai. Mechaninis darbas ir mašininis gamybos būdas atplėšė žmones nuo juos prigludžiančios motinos Žemės, gamtinių šaknų, sugriovė žmogaus vientisumą, dvasinį jo darbinės veiklos reikšmingumą, gyvenseną, traumavo sąmonę, lėmė žmonių susvetimėjimą, juos nužmogino, demoralizavo, apribojo laisvę ir skatino įsigalėti bedvasę kvazikultūrą. A. Schweitzeris, kaip ir F. Nietzsche, H. Bergsonas, N. Berdiajevas, J. Ortega y Gassetas, demaskuoja pražūtingą masinės kultūros poveikį asmenybei, kad komercializuotoje visuomenėje propaganda pakeičia tiesą, milijonai žmonių praranda savarakiško mąstymo gebėjimą, mokslingumas pinasi su tendencingumu, visose kultūros srityse įsigali dvasinis skurdas.

A. Schweitzeris aršiai kritikuoja racionalizmo ideologo R. Descarteso teiginį *cogito, ergo sum* (mąstau, vadinasi, egzistuoju) ir vadina jį niekingu, savavališkai pasirinktu pradū, kuris mąstymą pasuka tuščių abstrakcijų link. Todėl racionalistinė filosofija praranda ryšį su etika ir supančiojama negyvybingos pasaulėžvalgos. Tikroji filosofija, tarsi kartodamas S. Kierkegaardo ir F. Nietzsche's apmąstymus, – teigia A. Schweitzeris, – turi remtis tiesioginiu ir visa aprėpiančiu sąmonės faktu, kuris skelbia: „Aš – gyvenimas, norintis gyventi, aš – gyvenimas tarp gyvenimų, norinčių gyventi“. „Tai, – rašo jis, – neišgalvotas teiginys. Kasdien ir kas valanda aš susidūriau su juo. Kiekvieną sąmonės akimirką jis iškyla kaip iš neišsenkančios versmės, iš jo nuolatos trykšta gyvybė, apgaubianti visus pasaulio – ir gyvenimo būties teigimo faktus“ [6: 217]. Šitai skatina atsirasti naują visuotinės „pagarbos gyvenimui“ etikos ir atsakomybės kiekvienam gyvam padarui programą.

Vadinasi, pamatine kultūros filosofijos ir apskritai mąstymo kategorija mąstytojas skelbė „gyvenimą, kurį aiškino kaip pirmą pradę ir visa lemiančią vertybę. Iš čia kilo jo brandžioji pagarbos gyvenimui (*Ehrfurcht vor dem Leben*) etika. Jo kritikos strėlės nukrypo į šaltą moderniosios Vakarų civilizacijos racionalizmą, skepticizmą, gyvybinių žmogaus interesų nepaisymą, elementarių gyvenimo etikos principų pamynimą. A. Schweitzeris plėtojo L. Tolstojaus mintį, kad moderniajai Vakarų kultūrai stinga etinio pamato. Jis konstatavo neveiksmingumą ir bejėgiškumą tradicinės Vakarų etikos, kuri apsiribojo tik žmonių tarpusavio santykiais, užuot tapusi žmogaus santykių su būties esme išeities tašku. Pastaroji etika yra daug gilesnė ir veiksmingesnė, nes padėjo žmogui surasti

dvasinį ryšį su visata. Ji atmetė Vakarų etikos individualizmą ir apeliavo Rytų, ypač daoistinės, etikos kosminį universalizmą ir džainistų pagarbą visoms gyvybės formoms.

Ieškoma idealą A. Schweitzeris aptiko daoizmo išpažinėjų mokyme apie *dao* visuotinumą ne veiklos (*wu wei*) teorijoje, iškeliančioje vidinės dvasinės veiklos svarbą, asmenybės atsiribojimą nuo išorinių gyvenimo formų ir išiliejimą į vientisą būties srautą, kuriame ji patiria būties pilnatvę ir džiaugsmingumą. Ši pasaulinių procesų prasmę atitinkanti būtis Laozi ir Zhuangzi veikaluose ženklina vidinį išsilaisvinimą iš dvasinės nerimasties ir išorinių įvykių, susijusių su bet kurių aktyvumo tendencijų silpnėjimu. Ten, kur gyvenimas pagal pasaulio prasmę sukuria tikrai aktyvią etiką, kaip Konfucijaus ir Mengzi, ten ir pasaulio prasmė kitaip aiškinama. Ten, kur apskritai žmogiškas mąstymas paverčia „būtį – panašią į pasaulį“, į etiką, ten etinė žmogaus valia vienokiu ar kitokiu pavidalu suteikia pasaulinei dvasiai etinį pobūdį, kad joje surastum save.

Mokslininkas ragino įteisinti naują aktyvią humanistinės etikos principais paremtą gyvenimo filosofiją, kuri ne tik sietųsi su kultūros vertybėmis, bet ir pakeistų moderniojoje Vakarų civilizacijoje išsivyravusį senąjį racionalizmą nauja optimistine gyvenimo šventumą ir asmeninę atsakomybę šlovinančia humanistine etika. „Mano žinios, – sako jis, – pesimistinės, tačiau mano valia ir mano viltys optimistinės“ [2: 231]. Vėlyvuosiuose veikaluose kultūrą A. Schweitzeris aiškino ne kaip žmogaus kūrybinės veiklos ar civilizacijos istorijos evoliucijos produktą, o dėl daoizmo ir „gyvenimo filosofijos“ įtakos – kaip *vidinį valios gyventi išgyvenimo aktą*, kurio neįmanoma ir visai nebūtina susieti su pasauliniais procesais, pažįstamais iš šalies.

Kultūros sąvoką mąstytojas subjektyvizavo ir suteikė jai asmeninį etinį pobūdį teigdamas, jog autentiškos kultūros esmę pirmiausia sudaro *pagarba gyvenimui visose įmanomose jo apraiškose*. „Kultūra, – rašė jis, – yra ne kas kita, kaip pilniausia valios gyventi sklaida, susidedanti iš visų valios gyventi pažangos formų. Ši valia gyventi jaučia pagarbą gyvenimui visose jo raiškos formose ir siekia tobulėjimo dvasinėje pagarboje gyvenimui. Jos vertė slypi būtent gyvenime, todėl netgi tikėjimas neišvengiama žmonijos žūtimi konkrečiame istorijos tarpsnyje neturi atitraukti nuo susirūpinimo kultūros likimu“ [6: 230].

Vadinasi, A. Schweitzeris savo etinėje kultūros filosofijoje sujungė tradicinius etinius Rytų mokymus, pabrėžiančius žmogaus atsakomybę už kiekvieną gyvą padarą, su paskirais „gyvenimo filosofijos“ ir L. Tols-

tojaus etikos principais bei, remdamasis šia sinteze, sukūrė naują socialiai reikšmingą „pagarbos gyvenimui“ kupiną etinio humanizmo koncepciją, kuri turėjo atverti kelius naujai pasaulinei bendrijai kurti. Išėitis iš moderniosios Vakarų civilizacijos krizės – optimistinės pasaulėžiūros išsigalėjimas, tikėjimas atgimstančiomis kūrybinėmis žmogaus galiomis ir praktinis etinių bei humanistinių principų įgyvendinimas, didžiai asmeninės moralios žmogaus pozicijos įtvirtinimas. Etika čia iškyla kaip pagrindinė varomoji autentiškos kultūros jėga ir pamatinė visavertės žmogaus būties prielaida.

Etikos esmė yra pagarba gyvybei. Ji turi sudaryti naujos perspektyvios humanizmo formos esmę, nes tik pagarba gyvybei sudaro autentiškos kultūros šerdį ir kiekviena istorinė epocha tampa universaliu civilizacijos pažangos kriterijumi. Etiška kultūra, suvokianti pagarbos gyvenimui svarbą, turi būti „mąstanti“, jai būtini laisvi žmonės, nes tik jie gali praktiškai įgyvendinti humanistinius žmonijos interesus atitinkančius idealus. Autentiškos kultūros ir kupinos pagarbos gyvenimui etikos vienybė čia aiškina ma kaip žmonijos socialinės pažangos garantas.

Gauta
2002 01 05

Literatūra

1. Cousins N. *Dr. Schweitzer of Lambereene*. New York, 1958. P. 191.
2. Schweitzer A. *Aus meinem Leben und Denken*. Leipzig, 1931.
3. Schweitzer A. *Les grands penseurs de l'Inde*. Paris, 1979. P. 8.
4. Альберт Швейцер – великий гуманист XX века. Москва, 1970.
5. Швейцер А. *Письма из Ламберене*. Ленинград, 1978. С. 9.
6. Швейцер А. *Благоговение перед жизнью*. Москва, 1992.
7. Швейцер А. *Благоговение перед жизнью*. Москва, 1992.

Antanas Andrijauskas

THE ROLE OF ETHICS IN A. SWEITZER'S PHILOSOPHY OF CULTURE

S u m m a r y

The author presents a detailed analysis of the sources of A. Sweitzer's philosophy of culture, of the peculiarity of his concept in comparison with those of his precursors and contemporary thinkers. A special and critical attention is given to his teaching about the functions and the role of ethics in modern society.